

Másság és rasszizmus

Németh Zsuzsanna

Szociális munka BA, 3. évf., nappali

Az antiszemitizmus kialakulásának történelmi és pszichológiai háttere

Az előítéletektől, Hitler antiszemitizmusáig

Bevezetés

Bevezetésként, dolgozatom első részében, szeretnék definiálni néhány fontos fogalmat, amelyek tisztázása ahhoz szükséges, hogy átlássuk az antiszemitizmus szörnyű kálváriájának folyamatát.

Ahhoz, hogy egy ember rasszista gondolatokat, érzelmeket fogalmazzon meg magában, kiindulásként szüksége van az előítéleteire. Előítélet mindenkinben van, más és más dolgok, emberek, csoportok iránt, a kérdés csak az, hogy milyen mértékűek ezek az előítéletek, és mennyire vannak beágyazódva az ember értékrendjébe. Az előítélet szó jelentése az évszázadok alatt több nagy változáson ment keresztül, mai formájában az előzetesen kialakított, tényekkel nem megfelelően alátámasztott ítéletet jelenti, melyet az érzelmi tényező alakít pozitívvá, vagy negatívvá (Allport, 1977). Az előítélet természetesen szorosan kapcsolódik kialakított értékrendszerünkhöz. Allport szerint ugyanis a negatív előítélet az ember saját értékrendszerének reflexe, arra reagál így, ha saját életvitelét, értékrendjét valami fenyegeti. Ez a helyzet áll fenn akkor is például, amikor a harcos antirasszisták negatív jelzőkkel és ítéletekkel illetik a rasszistákat, nézeteik miatt. Meg kell említenünk, hogy napjainkban, általában a negatív előítélet fogalma van terítéken, dolgozatomban is evvel dolgozom.

Az előítélethez szorosan kapcsolódik a sztereotípiá fogalma, ugyanis az előítélet gyakran saját tapasztalatok híján, sztereotípiákon alapszik. A sztereotípiá, függetlenül a tartalmától, egy kategóriával társult, túlzáson alapuló nézet, melynek feladata, hogy igazolja a kategóriával kapcsolatos viselkedést (Allport, 1977). Olyan fogalmak ezek, melyek elhamarkodott, eltúlzott jellemzőket társítanak különböző társadalmi csoportok minden tagjához, anélkül, hogy figyelembe vennék az egyén különbözőségét. Általánosan elfogadott tény, hogy azok az emberek, akik súlyosan előítéletesek egy adott társadalmi csoport iránt, gyakran nem rendelkeznek saját tapasztalatokkal, melyek előítéleteiket igazolhatnák, ezért a sztereotípiákhoz nyúlnak, igazuk bizonyítására.

A sztereotípiá, és előítélet testvériségéből bizonyos esetekben kifejlődik egy súlyosabb fogalom, a rasszizmus kérdése. A rasszista ember, mások külső jegyeinek eltérései alapján, morális, társadalmi, vagy politikai tulajdonságokkal ruházza fel őket, így állítva fel hierarchiát közöttük. A rasszizmus szó alapja, a rassz, emberfajta jelent, vagyis korábban, bőrszín vagy testi tulajdonságok béli eltérés alapján különböző rasszokat különböztettek meg. Azonban mára nem elfogadott ez a rasszista szemléletmód, és elterjedt az elmélet, hogy minden ember egy fajhoz, a homo sapiens fajhoz tartozik, őseik, pedig mind a mai Afrika területéről származnak.

A rasszizmus speciális formája az antiszemitizmus, mely rövid, közkeletű értelmezésében a zsidók elleni előítéleteket jelenti. Bővebben David Berger így írja le az antiszemitizmus fogalmát: „1. a zsidókkal, mint csoporttal szembeni ellenségesség, melynek vagy nincs igazolható oka, vagy jócskán meghaladja a valós kihívásra adott józan, erkölcsileg elfogadható válaszok minden mértékét; vagy 2. a zsidókra jellemző fizikai vagy erkölcsi vonások lebecsülése, mely vagy teljességgel alaptalan, vagy ésszerűtlen általánosítások és túlzások eredménye.”¹

---

¹ David Berger: Antiszemitizmus: áttekintés (In: A modern antiszemitizmus, szerk.: Kovács András, Új Mandátum kiadó, 1999, Budapest)

Az antiszemitizmus kialakulásának történelmi okai, röviden

A következőkben röviden végig tekinteném az antiszemitizmus történeti okait, annak érdekében, hogy választ kapjunk arra a kérdésre, hogy miért éppen a zsidó nép az, aki évszázadtól függetlenül a többség céltáblája, és szinte örök ellenség.

Az antiszemitizmus, vagyis a zsidókkal szembeni előítéletek, nem újszerűek, a modern világ találmányai, visszavezethetőek egészen az ókorig. A hellenisztikus világban a zsidókkal való kapcsolatra inkább a rokonszenvezés volt jellemző, vallásuk, a judaizmus a keresztény korokban is sok követőt vonzott. Ennek megfelelően azonban, már akkor kialakult az ellenséges tábor, akik e vallás ellenzői voltak. Ezt többnyire azzal magyarázták, hogy a zsidók, ragaszkodtak saját vallásukhoz és szokásaikhoz, nem voltak hajlandóak elfogadni a helyi isteneket, vallásokat, ráadásul környezetükben térítették is.

Az ókorban uralkodó pogány érzelmeket felváltotta a középkor, a maga keresztény többségével. A korábbról eredező zsidóellenesség nem tűnt el, sőt, alapjául szolgált egy részben hasonló, részben különböző gyűlöletnek, amelyet a keresztény teológia alkalmazott. Ezt az új keletű viszonyt, egy erős kettősség jellemezte, egyrészt a kereszténység egyedül a judaizmus türte meg más vallásként, másrészt, kívánta, hogy a zsidók, bűnhődjenek tetteikért.

A középkor kezdetén még inkább előbbi, a toleráns megtűrés volt a jellemző, azonban a középkor közepe felé megrendült ez a relatív biztonság. Ez több okkal magyarázható, melyek közel egy időben következtek be, és szilárdították meg az antiszemitizmus alapjait. Egyrészt magyarázható a keresztes háborúk által indikált mély zsidógyűlölettel, másrészt azzal, hogy a városlakó kereszténység egyre nagyobb jártasságra tett szert a gazdaság és kereskedelem terén, így zsidó társaik szakértelmére, egyre kevésbé volt szükség. Ez a feleslegessé válás az oka annak, hogy a későbbiekben a zsidó kereskedőket csak gazdaságilag kevésbé fejlett területeken fogadták szívesen, olyanokon, mint Spanyolország, majd később Csehország, Ausztria és Lengyelország. Ezen kívül természetes gyűlöleti forrás volt a gazdaságilag jobb helyzetben lévő zsidóktól származó kölcsönök ténye, hiszen kölcsönre szükség volt, azonban a kölcsönt adóval senki nem rokonszenvezett. Egyébként feltehetően ebből a tényből eredeztethetőek, a napjainkban oly elterjedt sztereotípiák, miszerint a zsidók pénzéhesek, kapzsik és szinte istenként imádják az anyagi javakat. Harmadik fontos ok pedig, hogy a középkor végéhez közeledve, mind a politikában, mind a keresztény vallásban kezdett kialakulni egy erős nemzeti egység, mely magával vonzotta azt az elgondolást, hogy minden ami más, az rossz, nem tolerálható. Ezzel együtt beköszöntött egy új szemlélet is, a démonológia, mely az ördög kérdésre koncentrált, azonban hamarosan ez összefonódott a zsidókérdéssel és a zsidókat az ördög bérenceinek, szövetségesének tartották, gondolatban nevetséges rituálékat és elméleteket társítva ehhez az elképzeléshez. Ezen felül a későbbi előítéletek kialakulásához nagyban hozzájárult, hogy amikor a zsidók tömegesen tértek meg, és váltak kereszténnyé, a társadalom nem tudta elfogadni a tömeges asszimilációt, és nehezebbre esett a hirtelen attitűdváltás. Ez szolgálhatott alapjául a későbbi gyűlöletnek, mely az asszimilálódott zsidóság irányába vetődött ki. Végül visszatekintve azt látjuk, hogy a modernkor zsidógyűlöletének okai olyan változatosak, és sokrétűek, hogy gyakran ellentmondásos magyarázatokat szülnek. Tehát arra a kérdésre, hogy miért éppen a zsidók képezik azt a társadalmi csoportot, melyet évszázadtól függetlenül a népesség egy része rendíthetetlenül gyűlöl, azt a választ kapjuk, hogy azért, mert ez az egyetlen olyan csoport, mely a középkorban olyan jelentős kisebbséget alkotott, akikre összpontosulhatott az idegenektől való félelem és gyűlölet. Ez a gondolkodásmód, pedig évszázadokon át fejlődött és épült tovább, míg végül napjainkra elérte egy mélyen gyökerező, rögeszmés kór szintjét.

Mivel vádolja az antiszemita a zsidókat?

A vádak, melyeket az antiszemita emberek hangoztatnak, a zsidók faját, vallását, cselekedeteit, céljaikat, de főként jellemüket érik. A teljesség igénye nélkül, Hermann Imre nyomán (Hermann, 1990), felsorolnék néhány sztereotípiát, vádat, melyeknek többségével minden antiszemita egyetért, és melyeknek egy része olyan emberek szájából származik, mint Liszt Ferenc, Bosnyák Zoltán, Henry Ford, Douglas Reed, Tacitus, vagy akár Cicero.

Ezen vádak alapján, a zsidók lelkülete sivár, anyagiasak, lételemük a pénz és gazdagság, vesztegetnek és korrumpálnak, ahol csak lehet. Céljaik eléréséhez nem válogatnak az eszközökben. Szaporák, csinálják az üzleteket és a gyerekeket, élelmesek. Jellemzőjük egyfajta belső nyugtalanság, leküzdhetetlen vágy a vándorlásra. Egymás között erősen összetartanak, kifelé ellenségesek, egyedül családjukhoz ragaszkodnak hűséggel. Erkölcsük, szokásaik ostobák és megvetendők, élesen elkülönülnek minden más néptől, bigottak. Az 1800-a évek közepén, Magyarországon az volt a vélekedés, hogy a zsidók különböző fajok rossz keveredése által jött létre, ha más fajokkal keverednek, azokat is elrontják, testi csúnyaságuk és alattomoságuk azonnal elárulja őket.

Természetesen ezen vádak gyakorta voltak ellentmondásosak, ahogyan Berger írja tanulmányában: a modernkor kavalkádjában, a zsidók egyszerre kapitalisták és kommunisták, nacionalisták és gyökértelenek, vallási szeparatisták és szabadgondolkodók, gonosz zsenik és harmadosztályú elmék. Ráadásul az ellentmondások mellett arról soha nem ejtenek szót, hogy a zsidóság milyen pozitív tulajdonságokkal, jellemvonásokkal és értékekkel rendelkezik, illetve milyen szenvedéseket éltek meg az évszázados üldöztetések során.

Összességében Hermann szerint 6 pontba sorolhatók az antiszemitizmus szokásos magyarázatai. 1. politikai, gazdasági, társadalmi krízisek levezetése, 2. a népek életösztönének megnyilvánulása, mikor a pusztító idegenek ellen lépnek fel, 3. bűnbakkeresés, 4. valós tények hibás, túlzó általánosítása, 5. a zsidó törtéttel elért sikereik irigységet váltanak ki, és 6. a zsidóság pusztító létevel sérti a kereszténységet, Jézussal szemben elkövetett bűneik megbocsáthatatlanok.

Az antiszemitizmus kialakulásának pszichés, érzelmi okai

Ebben a részben azokra a kérdésekre keresem a választ, melyek az firtatják, hogy mi játszódik le az antiszemita ember fejében, mikor értékrendjét hirdeti, illetve honnan indul az út, melynek a vége az, hogy a csendes előítéletből, harcos ellenállás fejlődik.

Mindenek előtt az előítélet kialakulásának, szükségességének miéért kell kiderítenünk. Az előítélet meglétének, és annak, hogy előítélet kivétel nélkül mindenki van, több oka is van. Közülük legnyilvánvalóbb, és legtöbbször hangoztatott, az öngigazolás. Az öngigazolás lényege, hogy ha egy embernek (vagy embercsoportnak) kárt okozunk, akkor annak érdekében, hogy tettünk elfogadható magyarázatot (igazolást) nyerjen számunkra, és ne kelljen a bűntudattal szembenéznünk, lekicsinyeljük az adott embert, vagy embercsoportot, és olyan tulajdonságokat rendelünk hozzájuk, amelyek szemünkben elítélendők, így magyarázatul szolgálhatnak saját tettünkre. Ez a gondolat szolgálja a későbbiekben a holokausz alapját is, hiszen ha egy jelentős tömeggel sikerül elhíttetni, hogy egy társadalmi csoport tagjai értéktelenek, és rengeteg negatív tulajdonság megtestesítői, akkor nem tűnik bűnnek, az adott csoport esetleges elpusztítása sem. Ez alapján az öngigazolás folyamata egy végtelen körforgásként növeli az agressziót és a brutalitást.

Ezen kívül, Aronson szerint az emberi előítélet kialakulásának *négy fő oka van* (Aronson, 1987). Az első, a *gazdasági és politikai konkurencia*. E szerint, szűkösre szabott anyagi lehetőségek esetén az uralkodó csoport a gazdasági, hatalmi javakért próbál háttérbe

szorítani és kizsákmányolni egyes csoportokat. Kutatások is kimutatták, hogy a munkalehetőségek csökkenésével jelentősen megnövekednek az előítéletek, megnő a diszkrimináció és megsokasodnak a negatív sztereotípiák.

A második fő ok, az *áthelyezett agresszió*, vagyis az előítéletek „bűnbak” elmélete. Ennek lényege, hogy az agressziót részben a frusztráció, és más kellemetlen élmények (például fájdalom) okozzák, az ezt elszenvedő alany, pedig hajlamos arra, hogy visszavágjon, frusztrációja okozójának. Azonban gyakran előfordul, hogy az okozó túl hatalmas, vagy nehezen megközelíthető ahhoz, hogy közvetlenül bosszút lehessen állni rajta, így jön létre a bűnbakképzés folyamata. Ez annyit takar, hogy egy viszonylag gyenge és ártatlan személyt, vagy társadalmi csoportot okolunk azért, ami nem az ő hibájából történt. A zsidók annak áldozatai, hogy a bűnbakképzés célpontja általában egy feltűnő, gyenge, és kezdetektől fogva nem kedvelt társadalmi csoport.

A harmadik lényeges ok, a személyiségben keresendő, létezik ugyanis *előítéletes személyiség*. Ez annyit jelent, hogy az előítéletek oka, nem csupán az imént felsoroltak egyike lehet, és az előítélet mértéke is változó, attól függően, hogy mekkora adott emberben a gyűlöletre, előítéletre való hajlam. Adorno ezeket az embereket autoritáriánus, vagyis tekintélyelvű személyiségnek nevezi, míg Fromm, „szadomazochisztikus” személyiségként definiálja őket. Ennek a személyiségtípusnak többek között jellemzője, hogy vakon megbízik a tekintélyben, és mindig kész támadni a gyengébbeket, az ödipuszi - komplexusból eredő agressziója egy része felszívódik, és mazochizmusba fordul, míg egy része szadizmussá alakul, ezek mellett pedig az ilyen személyiség gondolkodásmódja merev, a gyengeséget sem magában sem másokban nem tűri, híve a megtorlásnak, gyanakvó, és gyakran kényszeres karaktervonásokat fejleszt ki. Ezen személyiségvonás kialakulás – mint oly sok másik – visszavezethető a gyermekkorra, általában olyan embereknél fordul elő, akiknek a szülei a szeretet megvonását alkalmazták fegyelmező eszközként, továbbá ahol a családi légkör fenyegető, merev és szigorú volt. Ennek következménye, hogy felnőttkorra kialakul egy jó adag bosszúvágy, amit az ember félelmei miatt azonban csak a gyengébbekben tud kiélni, mindeközben pedig tartja magát a tekintély feltétlen tiszteletéhez.

A negyedik fő ok Aronson szerint, pedig a fennálló társadalmi normákhoz való konformitás. Ez azt jelenti, hogy azokban az országokban, államokban, ahol a többségi társadalom normái megengedőbbek a rasszizmussal, és az előítéletekkel szemben, ott az ottélók többsége is sokkal inkább hajlik ezen viselkedési formák felé. Ezen kívül fanatikusan előítéletes, rasszista attitűdöket szándékosan is gerjeszthet egy társadalom, amit az ilyen attitűdök intézményes támogatásával érhet el.

Most, hogy már tisztábban látjuk, mi okozza az előítéleteket, választ kell találnunk arra a kérdésre is, hogy miként lesz pusztán előítéletből agresszív cselekedet. A következőkben Allport (Allport, 1977) nyomán járjuk végig ezeket a fokozatokat. Első fokozat az előítélet megszületése után, annak szóbeli hangoztatása. A *szóbeli előítélet* súlyossága abban rejlik, hogy az ember kimondja – ezzel véglegesíti – gondolatait, ráadásul ezt nem magában, hanem hasonló értékrendű emberek csoportjában teszi, tehát támogatókat talál az előítéletehez, megerősítést nyer abban, hogy helyesen gondolkodik. Következő lépés az *elkerülés*. Ezen a szinten az előítéletes ember kerülni kezdi azt a csoportot, mely előítéleteinek tárgyát képezi, tehát elkülöníti magát tőlük. Harmadik lépés a már súlyosabb, *hátrányos megkülönböztetés*. Ilyenkor az előítéletes személy nem csak passzívan (mint az elkerülés esetén), hanem aktívan is kifejezi nézeteit, ártalmas jellegű viselkedést mutat, és kizárja előítélete célpontjait bizonyos dolgokból (például munkavállalás, letelepedés, iskolázás, stb.). A következő lépésben már megjelenik a fizikai agresszió, ez a *testi erőszak*. Az erőszakos cselekedetekre általában felfokozott érzelmi állapotban kerül sor. Ebbe a körbe tartozik az erőszakkal való fenyegetés is. Végül ezt a négy egyszerű lépést végigjárva, eljutunk a legvégsőhöz, ez pedig a *kiirtás*. Idetartoznak a lincselések, progromok (üldözés, szervezett erőszak),

tömeggyilkosságok, és legsúlyosabb esetben a népirtás. Erről az ötfokozatú skáláról érdemes megemlíteni, hogy a legtöbb ember szerencsére nem lépi át a szóbeli előítéletesség határát, azonban az biztos, hogy az egyes fokozatokban való aktivitás előkészíti a következő szintre lépést.

Szintén Allport gyűjtötte csokorba, az erőszakos támadás feltételeit, melyek röviden a következők: Hosszú időn át egy kategorikus előítélet uralja a gondolatokat → hosszú ideig szóban hánytorgatják fel a kiszemelt kisebbség negatívumait, vétkeit → sokáig tartó, fokozódó diszkrimináció → sokáig tartó, külső eredetű csapás, a többségen belül (pl.: gazdasági válság) → az emberek belefáradnak saját gátlásaikba és a feszültség robbanásig gyűlik fel bennük → szervezett mozgalmak vonzzák magukhoz ezeket az elégedetlen egyéneket → az egyén ezekben a szervezetekben támogatást és azzal együtt bátorságot kap → egy apró esemény (nem feltétlen valóságos, lehet rémhír, vagy kitaláció is) kirobbantja a támadásokat → majd végül ezen cselekmények megjelenésével, a szociális facilitáció folyamatai (a társak jelenlétével fokozódik egy bizonyos teljesítmény) segítenek fenntartani a romboló tevékenységet.

A következőkben, úgy gondolom, hogy a végkifejlet szempontjából érdemes elkülöníteni az egyén és a közösség motivációit. Így megtudhatjuk, hogy mi kell ahhoz, hogy valakiből antiszemita váljék, és hogyan épül fel egy közösségi antiszemita tudat.

Az egyén szempontjából, az előítéletesség okainak feltárása során, végig vettük a legfontosabb tényezőket, amelyek ahhoz szükségesek, hogy valaki hajlamos legyen az antiszemitizmusra. Azonban ezeken kívül vannak még különböző pszichológiai tényezők, melyek az antiszemitizmust erősítik. Antiszemiták pszichoanalízise során (Loewenstein tanulmánya alapján), megfigyelték, hogy enyhén antiszemita személyek az analízis során hirtelen, erőteljes előítéleteket kezdtek hangoztatni, illetve, hogy az analitikus kezelés egy pontján, minden nem zsidó páciensnél megjelenik valamilyen mértékű antiszemitizmus. Ezt alapul véve vizsgálták az antiszemitizmust az analízisben. Dolgozatom szempontjából fontos megemlíteni azt aényt, hogy a valódi antiszemita viselkedésének hátterében ugyan azok a lelki mechanizmusok állnak, amelyek az analízis során kialakuló átmeneti antiszemitizmus esetében is kifejtik a hatásukat.

Az analízisben felmerülő átmeneti antiszemitizmus kapcsán két fontos konfliktust, és két mechanizmust kell kiemelnünk. Ezek az *ambivalencia*, az *Ödipusz - konfliktus*, az *áttétel*, és a *projekció*.

Az emberi lélekben a szeretet és a gyűlölet nagyon közeli érzelmek, ezért egy máik ember iránt érzett szeretet, többnyire együtt jár az iránta érzett gyűlölettel is, ezt nevezik ambivalenciának. A gyermekkor során, ez a két összetevő fokozatosan elkülönül egymástól, és a szeretett ember iránti gyűlölet, a gyermek elraktározza magában, illetve megvonja a szeretetet a számára ellenséges emberektől. Így a gyermek számára egy ember vagy szerethető, vagy gyűlölendő. Ez a jelenség olykor a felnőttkorig is kitolódik, ha azonban az érzelmi fejlődés egészségesen megy végbe, az ambivalencia az évek folyamán erősen csökken.

A freudi Ödipusz – komplexus azt a jelenséget takarja, hogy a fiúgyermek, édesanyja iránt szexuális vonzalmat, édesapja iránt, pedig erős féltékenységet és gyűlöletet érez. Ezen negatív érzelmekre irányul a korai elfojtás, melynek következtében ezek az érzelmek felnőttkorra elfelejtődnek.

Az analitikus kezelés arra szolgál, hogy minden olyan múltbéli, elfojtott érzelmet a felszínre hozzon, amely esetleg szerepet játszott a későbbi neurózis kialakulásában. Az újbóli megélés során, az analitikus lesz ezen cselekedetek tárgya, felé irányulnak a korábban elfojtott érzelmek, ezt nevezik áttételnek. Ha az analitikus esetleg zsidó, a beteg az ő zsidóságának tulajdonítja minden negatívumát, amely átmeneti antiszemitizmusként jelenik

meg. Azonban nem zsidó analitikusok is beszámoltak arról, hogy pácienseik antiszemita érzelmekkel viseltetnek irántuk, pusztán azért, mert a zsidó Freud által létrehozott pszichoanalízist, „zsidó tudománynak” tartják. Az áttétel során a beteg, minden gyűlöletet és félelmet, melyet gyermekkorán a szülei iránt érzett, az analitikusra vetít, az analitikus kapja azt az agressziót, mely a betegben korábban felhalmozódott. Az analízis antiszemita szakaszában a retteget, gyűlölt „zsidó analitikus”, általában a beteg saját apjáról esetleg önmagáról alkotott torz képét testesíti meg. A neurotikusok (és az antiszemiták is), gyakran úgy próbálnak megszabadulni büntudatuktól, és büntetéstől való rettegésüktől, hogy a „zsidó analitikusra”, vagy általában a zsidókra vetítik ki saját hibáikat, és azért, hogy elkerüljék önmaguk bűnösnek való bélyegzését, a zsidókat szeretnék megbüntetni, saját tetteikért, így a büntetés végrehajtójaként elkerülhetnék saját bűnösségüket.

Mindezeket értelmezve, és tudva, hogy vannak, akik nem csak egy pszichoterápia során, hanem a való életben is megélik és olykor be is teljesítik ezeket az erős, szélsőséges érzelmeket, felmerül a kérdés, hogy milyen emberek képesek erre a valóságban? Milyen személyiség jegyek hajlamosítanak a szélsőséges, antiszemita nézetek gyakorlására? Az ilyen emberek, többek között azok, akik önértékelésük védelme érdekében nemkívánatos jellemzőiket másoknak tulajdonítják, és minden társaságban az önnön hibáikat kutatják. Az ilyen neurotikusok viselkedése gyakran paranoid vonásokat is hordoz. Könnyen válnak antiszemitává azok is, akik élesen különítik el pozitív és negatív érzelmeiket, továbbá azok is, akik túlzó általánosításokat és sztereotípiákat rendszeresen használnak. Ezeken kívül fontos még megemlíteni azt is, hogy lehetnek az antiszemiták között olyanok is, akik személyes csalódásaik, kudarcaik harására váltak mélyen kiábrándulttá. Továbbá az antiszemitizmus is lehet tanult viselkedésforma, abban az esetben, ha a gyermek, kicsi korától ezzel szembesül otthon, szülei részéről, szó szerint belenevelhetik ezeket a nézeteket.

Ezeken kívül a pszichiáterek arról számolnak be, hogy az antiszemiták, a védekezőmechanizmusok jelentős tárházával rendelkeznek, főként jellemző a *projekció és az introjekció*, vagyis negatív tulajdonságaikat másnak tulajdonítják, magukat pedig pozitívokkal ruházzák fel. Minél gyengébbek és zavarodottabbak, annál motiváltabbak kompenzáló identitás létrehozásában. Ezen felül az antiszemiták gyakran infantilis személyek, kifejezetten éretlen kulturális ízléssel és politikai meggyőződéssel.

A közösség motivációit vizsgálva, azt mondhatjuk, hogy az erős antiszemita közösség szerveződéséhez mindenképpen szükség van antiszemita beállítódású tagokra. Ez nem azt jelenti, hogy a csoport minden tagjának egyformán erős, mélyről gyökerező antiszemita érzései lennének, sokkal inkább azt, hogy legalább a hajlandóság fellelhető a tagokban, ezen eszmék befogadására.

Mivel, mint fentebb kifejtettem az antiszemitizmus időtlen, örök jelenség a mindenkori társadalmakban, ezért mindig lesz kiből szerveződnie ezeknek a csoportoknak. Az antiszemitizmus, népmozgalom, és mint ilyen, lappangási időszakokra és átmenetre a lappangási időszakból a „robbanásba” osztható fel. A lappangási korszak fontos része a közösség szerveződése, a tagok indíttatása, illetve a mód, ahogyan kapcsolatba kerülnek a csoporttal. Az antiszemita közösségek szerveződésében a leszámolás tisztasága nagyon fontos szempont. Ezért aztán fontos megemlíteni a kikeresztelkedett zsidók helyzetét, hiszen nagy uszító erő lehet, ha az antiszemita nézetekkel szimpatizáló fiatal, rájön, hogy maga is kikeresztelkedett zsidó család sarja, ez a felismerés csak tovább szíthatja ellenséges érzelmeit a zsidósággal szemben. A lappangás másik fontos helyszíne az egyetemi közösség, hiszen a középiskola zártságából kilépő fiatalok előtt itt kinyílik a világ, nagyobb szerepet kapnak az olyan témák, mint a vallás, a származás. A lappangási időszakban veszélyes pont még, hogy a zsidók, tudtukon és akarataikon kívül „előkészítik a terepet” az antiszemitizmus számára. Ez azt jelenti, hogy ebben a szakaszban a leglényegesebb tevékenység, amit a csoport folytat, a zsidóság elleni hangulatkeltés, mely az ellenük felhozott vádak állandó hangoztatására épül.

Ezen vádak többsége túlzó, részük nem is a valóságon alapul, de egy kistrészük, ha ne is nagymértékben, de igaz. A zsidók, ezekkel a tulajdonságaikkal adnak alapot a lázításra.

Az lappangás után, az átmeneti időszak következik, melynek lényeges elemei a csoportbaverődés, és a vezetés. Ez tulajdonképpen azt az időszakot jelenti, mikor az antiszemita nézeteket valló egyének csoportba verődnek, felfedezik, hogy nézeteikkel nincsenek egyedül, élvezik a támogatottságot, és miután vezetőt találnak, együtt indulnak küldetésüknek. Ez a sorrend meg is fordulhat abból a szempontból, hogy egy mindenkinél erősebb hitű, elvű antiszemita egyén gyűjti csoportba az erre alkalmasakat, erre hajlandókat. A vezetésben, ezekben az esetekben mindig benne rejlik az irányítás is, a vezetőől követői minden esetben útmutatást, irányítást várnak. A tömeg élmény jellegzetessége, hogy az emberek a vezetőől csodát várnak, a csoportosulás révén pedig a közös eszmétől megfertőzve, tömegünk gondolkodás nélkül viteti magát a csoda felé. Ehhez a tömeghatáshoz egy erős, határozott, domináns vezetőre van szükség, aki pusztán lényével, minden szavával a csodát sugározza, megerősítve kisugárzását egy démonikus hangulat keltésével. Ha a démonikus hatáshoz némi elmebetegségre, zavarodottságra utaló jelet is mutat, tökéletes vezére lehet egy ilyen jellegű csoportosulásnak. Rendszerint ezeknek a vezetőknek előbb említett tulajdonságai nem csak megjátszottak, hanem a valóságon alapulók. Amikor megvan a megfelelő vezető, aki jellemzően neurotikus mivoltának köszönhetően fanatikus és minden realitást nélkülöző egyénné válik, hirdeti, és szentül ígéri a várva várt csodát, akkor a megfertőzött tömeg akkor is követi majd, ha a csoda elmaradni látszik.

Hitler antiszemitizmusának pszichológiai hátteréről

Mivel Adolf Hitler kétségtelenül a világtörténelem legnagyobb, és legharcosabb antiszemita volt, úgy vélem érdemes az ő példáján bemutatni az antiszemita jellemvonások megjelenését. Mint már említettem, a témában járatos pszichológusok, és pszichiáterek sokasága állítja, hogy az antiszemitizmus felismerhető klinikai tünetekben jelenik meg. Ezeket a tüneteket Hitler személyiségében kivétel nélkül fellelhetjük, és bizonyosságot is találunk kialakulásukra. Ezért aztán az eddig említett pszichés jellemzőket alátámasztom Hitler személyes példáival, illetve néhány újabb jellemvonást is tárgyalok.

Hitler személyes antiszemitizmusának kérdése összetett probléma, így logikus sorrendben tárgyalom a személyes sorsában, személyiségében fellelhető jeleket. Mint minden antiszemita beállítódású emberre, így Hitlerre is jellemzők az általános kórképek, mint amilyen a zavaros önkép, melynek Erik Erikson szerint oka, hogy az egyén nem tudja megoldani identitásválságát. Szélsőségekbe bocsátkozik az önbizalomhiány és a hihetetlen magabiztosság között. Hitler gyakran kételkedett saját erejében, ugyanakkor beszédeiben gyakran hasonlította magát Jézushoz, vagy definiálta személyét Isten megbízottjaként.

Az antiszemiták személyes kapcsolataik nem kielégítőek, baráti kapcsolataik ritkák és bizonytalanok, jellemzi őket az állandó bizalmatlanság. Családi hátterükben szinte kivétel nélkül kimutatható az apa és az anya konfliktusos viszonya, melyben a zord apa uralja a családot, a gyermek pedig engedékeny anyjához kötődik. Hitler családjában is élt ez a kép, apja 23 évvel idősebb volt anyjánál, így fizikai ereje és tekintélye is nagyobb volt. Hitler feltehetően többször volt tanúja, amint apja bántalmazza, vagy megerőszkolja anyját, és saját elmondása szerint gyermekkorában olyanokat látott, melyet egyetlen ember sem tudna épp ésszel felfogni. Az önéletrajzi elemekre Hitler nagy művében, a Mein Kampfban található utalások, feltehetőleg az ott említett munkás család életének beutatásához, saját családja adta a mintát.

Hitler infantilizmusát mutatta, hogy szívesen, és gyakran járt moziba, kedvenc filmje valószínűleg a King Kong volt, szerette az indiánokról és cowboyokról szóló történeteket, rengeteg édességet evett, és rajongott a kitalálós játékokért, valamint a piknikezésért.

Projekció – introjekció kérdésében is hozta az elvártakat, Németország minden szerencsétlenségéért a zsidókat tartotta felelősnek, és önmagában egyesítette a történelem legnagyobb, legkreatívabb embereinek összes jó tulajdonságát.

Szadomazochizmusára – melyet pszichiáterek az Ödipusz – komplexus megoldásának gondolnak az antiszemita esetében – rengeteg példát találhatunk. Szadizmusát nem érdemes tárgyalni, mazochizmusa azonban figyelemreméltó. Erre utaló legnyilvánvalóbb jel, mindig magánál hordott ostora, melyet a nőkkel való intim kapcsolatában is gyakran használt. Ezen kívül nem volt híján az olyan szexuális perverzióknak, melyek az Ő megalázását, bántalmazását szolgálták. Ehhez kapcsolódóan elmondhatjuk, hogy az antiszemita egyének kapcsolatai a másik nemmel többnyire nem kielégítőek, és gyakorta hajlamosak abnormális szexuális szokások gyakorlására. Hitler ilyen jellegű szokásairól közeli alkalmazottainak, illetve bizalmasainak vallomása is árulkodik, figyelemre méltó továbbá az a tény, hogy minden nő, aki Hitlerrel intim kapcsolatba került, vagy öngyilkos lett, vagy öngyilkosságot kísérelt meg (mint például: Geli unokahúga, Eva Braun, későbbi felesége, vagy Renée Mueller, aki egy éjszakát töltött Hitlerrel, majd nem sokkal később öngyilkos lett). Nem bizonyos, hogy ezeknek oka Hitler különös és beteges perverziója volt, de mindenképpen érdekes tény. Hitler szexuális perverziói egyébként rendkívül fontos szerepet játszottak erős antiszemitizmusában, hiszen intenzív öngyűlöletét és büntudatát, melyet extrém, beteges szokásai okoztak neki, a zsidókra vetítette ki. Gyakran lehetett tőle hallani, hogy a szexuális perverziók tipikusan zsidó tulajdonságok, és mindent, ami a társadalmi normák szerint elítélendő szexuális szokás volt, zsidó találmánynak tartott.

A Führert ezen kívül különösen foglalkoztatta a vérfertőzés kérdése. Nem csoda, hiszen apja, korábban édesanyja gyámja, egyben unokatestvére is volt, házasságukhoz ezért speciális pápai engedély kellett. Ennek okán a Hitler család hét gyermeke közül négy korán meghalt, Adolf két nővére pedig elmebeteg volt. Ilyen örökséggel, nem volt meglepő, hogy Hitler nagyon erősen kötődött a család nő tagjaihoz, anyjához való kötődését családi orvosuk egyenesen extrémnek, és soha nem tapasztaltnak nevezte. Anyján kívül, rajongott féltestvééréért, Angeláért, akinek későbbi halála után, viszonzatlan szerelme, Angela lányára, Hitler unokahúgára, Gelire szállt. Geliről gyakran mondta, hogy ő az egyetlen nő, akit el tudna képzelni feleségként, örök szerelmeként emlegette. A vérfertőző kapcsolatokban tehát ő maga is bűnösnek érezte magát, mely büntudat, szintén a zsidókra vetítődött ki. Meggyőződése volt, hogy a zsidók azért ilyen szívósak, és rafináltak, mert rendkívül belterjesek.

Hitler esetében az Ödipusz – komplexus jelentősége vitathatatlan, későbbi gyűlöletének egyik oka lehet, a helyettesítő Ödipusz – komplexus megjelenése. Mikor édesanyja halála bekövetkezett, Hitler életének egyik mélypontján volt, hiszen ekkor utasították el felvételét a Bécsi Szépművészeti Akadémiára. Ezt az akadémia azzal indokolta, hogy Hitler nem fejezte be a reáliskolát. Hitler ezt később azzal magyarázta, hogy így állt ellen apja tervének, miszerint kormánytisztviselőt nevel belőle, azonban rá kellett jönnie, hogy apjával szembeni ellenállása, később saját terveinek vetettek gátat. Erre az időszakra tehető nagyjából Hitler fanatikus antiszemitává válása. Nagy szerepet játszott ebben az a tény is, hogy az anyját mellrákkal kezelő orvos, maga is zsidó volt. Elképzelhető tehát, hogy apja halála után az életükbe lépő családi orvos újjáélesztette az apja iránt érzett gyűlöletet, tudattalanjában az orvos, talán apja helyettesítőjévé vált. Ezt súlyosbította, hogy Hitler gyakran látta az orvost, amint anyja mellét vizsgálja, meztelenül látja. Az anya mellműtete után, Hitler apjának brutalitása, most az anyja mellének megcsonkításában, majd halálában nyilvánult meg.

A Führer, harcos és végletes antiszemitizmusával, a projekció tökéletes iskolapéldája volt. Mint azt már tárgyaltuk, a bűnbakkeresés legtöbbször a mélyről jövő öngyűlölet, megvetés, szégyenérzet és büntudat elfedésére szolgál. Ahogy Allport (Allport, 1977) is

kimutatta, a projekció segítségével egy fajta ördögi kör keletkezik. Minél jobban gyűlöli a személy önmagát, annál jobban gyűlöli a bűnbakot. És minél jobban gyűlöli a bűnbakot, annál nagyobb lelkiismeret furdalást érez tettéért, aminek okán még több büntudatot vetít ki.

Hitler életében, nagy szerepet játszottak a kompenzáló mechanizmusok, figyelembe véve saját személyéről alkotott kettős véleményét. Egyszerre gondolta magát gyengének, és acél erősnek. Egész életében kétségek gyötörték fizikai erejét, férfiasságát illetően, így amikor csak tehetett, híveinek és magának is azt bizonygatta, hogy „kemény, mint az acél”, „jéghideg” és „brutális”. A brutális volt a kedvenc szava, gyakran használta nem odaillő közegben. Elképzelése és igénye a német ifjúságról is saját éniideálját tükrözte. Kompenzációs törekvéseit mutatja eleve az árja faj fogalmának megalkotása, és kialakításához való ragaszkodása, mely szerinte a tökéletes emberkép, épp olyan, amilyen ő szeretett volna lenni, de amilyen sosem volt.

Walter C. Langer, aki a Stratégiai Szolgálatok Amerikai Hivatala számára vizsgálta Hitler személyiségét - még a haláltáborok és a tömeges gyilkosságok előtt -, előre megjósolta, hogy Hitler, önmagában való kétségeit egyre több pusztítással és kegyetlenséggel próbálja majd ellensúlyozni.

Két lényeges dolgot kell még megemlítenünk, Hitler antiszemitizmusának alakítójaként. Az egyik, kapcsolódik a kompenzáció elméletéhez. Ez az elmélet azt fejtegeti, hogy mennyi köze lehetett Hitler első stádiumban lévő Parkinson-kórjának, a háború alatt meghozott döntések meggondolatlanságához, agressziójához, és a kegyetlenségek elkövetéséhez. A Parkinson-kór külső jegyei izommerevség, meglassultság, és nyugalmi remegés. A betegség eredete, Hitler esetében nem tisztázott. Orvosa, Ellen Gibbels, 1941-ben állapította meg a baloldali mozgáslassulást, '42-től a bal kar remegését, '44-től, pedig a hajlott testtartást és a mimikai károsodást is. Későbbi feljegyzések szerint, akik ebben az időben találkoztak Hitlerrel, emberi roncsnak látták. Gyakran vesztette el a fonalat beszéd közben, és jellemző testtartása, mikor kezeit összefogja alteste előtt, sokak szerint a kéz remegését volt hivatott leplezni. Bár Gibbels cáfolta, hogy a betegség jelentősen befolyásolta volna Hitler politikai és katonai döntéseit, de újabb kutatások kimutatták, hogy a Parkinson-kór motoros tüneteit, bizonyos esetekben már évtizedekkel megelőzik bizonyos pszichés változások. Ezen kívül, figyelembe véve Hitler tökéletességre, és erőt sugárzó tekintélyre való törekvéseit, nem elképzelhetetlen, hogy látványos betegségének kompenzációjaként erősödött fel gyűlölete, pusztítási vágya és agressziója.

Végül, de nem utolsó sorban tárgyalnunk kell egy fontos kérdést, mégpedig a zsidó ősök kérdését. Bár megdönthetetlen bizonyítékok nincsenek rá, de feltételezhető hogy Hitler apai nagyapja, maga is zsidó volt. Ez a feltevés azon alapszik, hogy Hitler apja, törvénytelen gyermekként született, nagyanyja, egy zsidó házaspár szolgálója volt, apja születése után pedig a zsidó háziúr jelentős pénzüsszegekkel támogatta a fiú nevelését. Ez elég volt Hitlernek arra, hogy egyéb bizonyíték híján, higgyen abban, hogy fertőzött, zsidó vér folyik az ereiben. Mindent megtett, hogy ezt kizárja, kutatásai azonban sikertelennek bizonyultak. Hitlernek tehát azzal kellett szembenéznie, hogy a gyűlölt zsidó nép, saját családja vérének is megfertőzte. Ennek okán mindig nagyon kényes volt a vérére, gyakran rakott magára piócákat, és előfordult, hogy leszívatta vérének, és félrerakatta. Ez a feltételezése aztán tovább motiválta abban, hogy magának és követőinek is bizonyítsa tiszta árja mivoltát, részben ez is hozzájárulhatott a radikális gondolat megszületéséhez, miszerint ki kell irtani minden zsidót.

Összegzés

Végezetül, végig futtatva az antiszemitizmus eszméjének kialakulásának állomásait az ókortól napjainkig, továbbá végig gondolva, hogy milyen személyiségfejlődési csapdák tarkítják az egyén gondolkodásának kialakulását, láthatjuk, hogy az antiszemitizmus több, a

rasszizmus egy kis szegleténél, a történelem folyamán állandóan megjelenő, talán soha el nem tűnő probléma. Csak reménykedhetünk, hogy a jövőben nem talál még egy olyan támogatót, vezetőt, mint Hitler, aki különös módon az antiszemitizmus összes aprólékos jellemzőjét múltján, és személyiségében hordozta, elősegítve, hogy a világtörténelem legnagyobb antiszemita, és egyben legnagyobb mérszárosa legyen.

Felhasznált irodalmak:

- Gordon W. Allport: Az előítélet (Gondolat, 1977, Budapest)
- David Berger: Antiszemitizmus: áttekintés (In: A modern antiszemitizmus, szerk.: Kovács András, Új Mandátum kiadó, 1999, Budapest)
- Rudolph M. Loewenstein: Antiszemiták pszichoanalízisben (In: A modern antiszemitizmus, szerk.: Kovács András, Új Mandátum kiadó, 1999, Budapest)
- Elliot Aronson: A társas lény (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1987, Budapest)
- Hermann Imre: Az antiszemitizmus lélektana (Cserépfalvi kiadása, 1990)
- Robert G. L. Waite: Adolf Hitler antiszemitizmusa: történelmi és pszichoanalitikus tanulmány (In: Történelmi és politikai pszichológia, szerk.: Hunyady György, Osiris, 1998, Budapest)
- Manfred Koch-Hillebrecht: Homo Hitler, a német diktátor pszichogramja (Medicina könyvkiadó, 2009, Budapest)